

informační i formální charakter. Na jedné straně vystupuje rovnost přístupu ke vzdělání jako legitimní požadavek, na druhé straně není americký vzdělávací systém uniformní. Veřejné, soukromé a církevní školy jsou státní byrokracií kontrolovány různým způsobem a podporují různé skupiny obyvatelstva. Americké vzdělání je v krizi i proto, že formalizované struktury dozírání a rozdělování převažují nad obsahovými. Hlavními nepřáteli reformy amerického vzdělávacího systému jsou mentalita skrblictví a nedostatek vnitřních inovací, právě tak jako edukativních technologií. Jonathan Imber upozornil na změny v institucích medicíny. Pominuly již doby, ve kterých Talcott Parsons popisoval normativní víru nemocných ve specialistu vybaveného afektivně neutrální vědou a technikami. Američané dnes vědí, zvláště pak díky rozšířeným epidemiologickým syndromům (AIDS), že příroda je mocnější než diagnóza. Kulturní rozumění nemocem, možnost předcházet jejich účinkům má nahradit vševědoucího lékaře, který dnes v Americe již nemůže při tlaku pojišťovacího systému převzít plnou zodpovědnost za zdraví. Jeho strategií je přenášet zodpovědnost na lékařské přístroje. James Davison Hunter a John Steadman Rice se věnují základní změně amerického náboženského života, které se označují jako „nový ekumenismus“. Hranice mezi protestantismem, katolicismem a judaismem se stírají, existují paracírkevní organizace, které se vzájemně podporují. Napříč těmito procesy se vinou dvě tendence politické ideologie. První je ortodoxní a odkazuje na transcendentní zdroj morální autority, druhá progresivistická je založená na sebezdůvodňujícím se racionálním diskursu. Gay Tuchman obrací pozornost čtenáře na dvojí podobu amerického kulturního života, která je pluralistická a zároveň v ní panuje přezíravost vládnoucích nad ostatními. Stírají se sice hranice mezi vyšší a masovou kulturou, pevně ještě v padesátých letech, kultura a umění však nejsou svobodnější, jak by se na první pohled zdálo. Kultura je i nadále řízena byrokratickými a ekonomickými elitami, které jsou schopny díky hegemonii médií učinit z jedné knihy bestseller a druhou ponechat jako bezcenný kus papíru. Na tomto stavu však prodělává americká společnost. Přezíravý

postoj vládnoucí kultury implikuje otázku, zda-li není kulturní pluralismus vývojem segmentární společnosti ke společnosti oslavy jednotnosti a nerozmanitosti (sameness).

Čtvrtým okruhem recenzované knihy je snaha vystopovat problémy, kterými by bylo možné vyložit výše uvedené *Změny*. Rebecca Klatchová se snaží rozlišit vnitřní nuance konzervativního chápání světa. Sedmdesátá a osmdesátá léta jsou obdobím nejasnosti a strachu z velké a vše ovlivňující vlády. To je chvíle pro pravici, která dostala přízvisko nová. Nová americká pravice se dělí na sociální konzervatismus a na konzervatismus *laissez faire*. První sdílí optiku rodiny a morální komunity, ve které je americká společnost pokračováním biblických principů, zatímco druhý upřednostňuje individuální svobodu v oblasti podnikání. Obě dvě křídla tvoří logický komplex vidění světa, neboť je spojuje to, čím jsou negativně konsternována. Tím je neautentické působení velkého státu na osobnost člověka. J. William Gibson dokládá velmi významný rys americké kultury. Je jím role násilí. Válka ve Vietnamu znamenala ránu jistotě všemocné Ameriky. Americká kultura symbolizovaná ve filmové postavě Ramba se snaží regenerovat zraněnou Ameriku po Vietnamu mytologií války, ve které vystupuje osamělý válečník, který vždy vítězí a osvobozuje společnost. Jack Katz se věnuje sociologické analýze zločinnosti v USA, kterou chápe jako politický problém. Odmítá v každém případě instrumentální perspektivu zločinu, která vysvětluje tuto anomii psychologicky nebo sociologickým materialismem. Loupeží se například dopouštějí lidé, kteří jsou zaměstnaní a bezpečně znají cesty, kterými by vydělali více a bez rizika. Nechybějí zde ani zločiny americké střední třídy (white collar crimes). Inteligentní pochoopení kriminality předpokládá nechápat ji redukováně jako něco, co do společnosti nepatří, ale naopak jako to, co vyjadřuje její vnitřní paradoxy.

Poslední pátou oblastí jsou příspěvky nazvané *Vznikající Amerika*. Carmen Siriani a Andrea Walsh ji vidí pod prizmatem změny organizace času v postindustriální době. Čas je sporným terénem, neboť nové technologie sice ruší rigidní časové normy linearitu života, nicméně tlak na racionalizaci využití času se

ještě umocňuje. Individuální autonomie, rovnost pohlaví a osobní zodpovědnost jsou tak dále zpochybňovány. Postindustriální tlak na permanentní rekvalifikaci smývá hranici mezi soukromým a veřejným životem. Organizace času tak nemůže být jednoduchou součástí unifikujících disciplinačních technik, protože zde máme co do činění se svěbytnými kulturními vzorci. Politika v „Post-dealu“ umožňuje alternativy, což sice umocňuje a oživuje ideu občanství, zároveň však pak diverzifikovaný život sociálních aktérů vyžaduje téměř nevyhnutelně permanentní volbu, a to posiluje rozměr nátlaku. Richard Madsen popisuje soudobý politický diskurs jako bezobsažný konsensus segmentované společnosti. Morální a političtí zakladatelé Ameriky (Thomas Paine) pohlíželi na tuto společnost jako na kulturně homogenní celek. Morálním podkladem americké republiky je autonomní individuum uplatňující své právo na štěstí. Jeho prostředkem je majetek, země a zboží. Hovořit v Americe o partikulárních záležitostech jako o obecných, je ideologií v nehrubším slova smyslu, a to i proto, že Amerika dneška není kulturně homogenní zemí. Politický diskurs tak nemůže být naplněn a je občanskou válkou vedenou jinými prostředky (Mac Intyre). Alan Wolf vidí novou Ameriku jako zemi zbavenou svého těžiště (decentred America). Pro Parsonse jím bylo kvilibrum, pro marxisty třída. Soudobá společnost je tavicím kotlem, přičemž

se neví, kam spěje. Pocit svobody je doprovázen existencí chaosu, Američané už nereagují soustředěně. Sociální jednání již nelze vysvětlit klasickými obecnými schématy. Nejistá budoucnost vede politiky k o to autoritativnějším promluvám, o co méně rozumějí světu kolem sebe.

Výčet obsahu dokládá, že recenzovaná kniha umožňuje čtenáři seznámit se podrobněji s americkými sociology střední generace a jejich problémy, je však i logicky konzistentním pohledem na americkou společnost. Poslouží tedy každému, kdo se zajímá o sociologii, ne jako o redukovanou disciplínu scientismem zaštitěných expertů, ale jako o obor, který skýtá vícerozměrný pohled na předmět svého zájmu. Komplexní, ambivalentní a nestabilní společnost, jakou Amerika v posledním desetiletí tohoto století bezesporu je, si přístup recenzovaných textů vyžaduje. Wolf svou ediční prací prokázal schopnost inteligentně vytypovat nejvýznamnější a zároveň mnohdy těžko postřehnutelné momenty společenské změny. Zdá se, že toto postižení není v silách jedné optiky a jednoho člověka. Recenzovaná kniha je tak mimo jiné upozorněním, že sociologie má vedle rozměru soutěživosti i potřebu kooperace, vzájemné komunikace a ochoty uznat právo na odlišný postoj. Taková sociologie má totiž šanci prokázat svou výpovědní hodnotu.

Vladimír Müller

La biographie. Usages scientifiques et sociaux (Monotematické číslo francouzského časopisu *Politex. Travaux de science politique* 27, 3e trimestre 1994. Ed.: Presses de la Fondation nationale des sciences politiques, Paris, 222 s.)

Monotematické číslo francouzské politologické revue *Politex* v ročníku 1994 je věnováno vědeckému a sociálnímu využití biografie. V editoriale redakce míní, že nastala vhodná doba pro návrat k diskusi o biografii, která ve francouzských sociálních vědách probíhala dosti vzrušeně v sedmdesátých letech. Na stranu biografie se tehdy stavěli ti, kdož kritizovali strohost statistik zaplavujících sociální vědy, byli proti „odlidšťujícím“ strukturalistickým modelům a chtěli dát promluvit „hlasům

zdola“. Jiní však viděli v pronikání biografie do sociologie či do historiografie velké nebezpečí pro vědeckou zakotvenost oboru. Obviňovali totiž biografii z celé řady metodologických nejasností vedoucích k subjektivismu, populismu, impresionismu a podléhání iluzím o vlastním obsahu. Teď však už vážně poněkud ochladly a bylo by možno se vrátit k tomu, nač se v zápalu boje zapomnělo, totiž na některé konkrétní biografie a zamyslet se nad tím, zda byly vyčerpány všechny možnosti jejich využití v sociálních vědách.

Bernard Pudal z university v Clermont-Ferrand uvádí sborník článkem: „Du biographie entre science et fiction“ označeným jako „Quelques remarques programmatiques“, který je přepracovaným příspěvkem z kolokvia

v Rennes konaného v dubnu 1994. Mnohé z jeho poznámek se týkají biografií nám blíže neznámých a jsou tedy pro nás obtížně srozumitelné. Přes to druhý oddíl článku, v němž se autor snaží podat přehled situace v psaní životopisů od šedesátých let, je i pro českého čtenáře velmi zajímavý. Pojednává totiž nejen o sociálních vědách, nýbrž i o různých sociálních aktivitách užívajících biografií v širším kulturním smyslu (rostoucí zájem širokého publika o genealogii, otázka volby povolání, speciální životopisné edice různých nakladatelství), přímo či nepřímo k terapeutickým účelům (psychoanalýza, porady toho druhu v rozhlasě), či k různým praktickým vyvolaným zájmem o intimitu individua (publikování intimních deníků a rodinných autobiografií, růst zájmu tisku o autobiografická témata) a v neposlední řadě i k běžné praxi nábory pracovních sil („curriculum vitae“ doprovázející kdejakou žádost či „kádrový“ dotazník).

Podle Pudala boom biografií nastal nejprve v historiografii, a to ne přímo v tzv. univerzitní vědě, ale u uznávaných popularizátorů, jako byl Alain Decaux nebo André Castelot, či u „historizujících“ spisovatelů, jako byl André Maurois, a u spisovatelů-žurnalistů, jako byl Jean Lacouture nebo Pierre Daix. K důležitému obratu došlo v roce 1974, kdy Fayard vydal biografii Ludvíka XI. od amerického historika Paul Murray Kendalla. Měla obrovský čtenářský ohlas a byla bezprostředně vydána v kapesním vydání pro nejširší publikum s předmluvou renomovaného francouzského historika Emmanuela Le Roy Ladurie. Univerzitní věda uznala kvality vyprávěcí schopnosti biografa respektujícího její výsledky. Mimo to kulturní kapitál vytvořený rozvojem školního vzdělání na Západě po druhé světové válce zajistil publikum v šíři, o níž se dosud historickým pracím ani nezdálo. „Univerzitní“ historikové však tímto ohlasem nebyli příliš nadšeni. Le Goff nazval návrat biografie do historie návratem emigrantů do Francie po revoluci 1789 a po Napoleonově císařství, kteří se nic nenaučili a nic nezapomněli. Le Goffovi se zdálo, že biografie tak, jak vstoupila znovu do historiografie, je jen návratem k plochému, anekdotickému popisu, neschopnému ukázat obecný historický význam individuálního

osudu. Naproti tomu Marc Ferro, autor životopisu Pétainova, vydaného u Fayarda 1987, si cení toho, že biografie odpovídá na sociální objednávku. Má zato, že obecné mínění vyžaduje od historie srozumitelný výklad politického a sociálního systému, v němž žijeme, a občané že vědí z vlastní zkušenosti, že je nutno docenit úlohu, jakou má individuum v dnešní společnosti.

Podle názoru Clauda Grignona z roku 1988 sociologové prý nevidí pro svůj obor nebezpečí v „literárnosti“, kterou biografie vyžaduje. Ta ohrožuje podle Grignona především historické žánry. Dosud prý se nevyskytuje pojem „sociologický román“, ačkoli „historický román“ je dávno vžitým literárním útvarem. Biografie nemusí vždy znamenat pro sociologa pokus o literárnost. Pudal v této souvislosti upozorňuje, že například sociolog Daniel Bertaux byl k zájmu o sociologii tzv. Chicagské školy přiveden autobiografickým dílem O. Lewise „Sanchezovy děti“. Tato kniha vyšla ve Francii roku 1964. Nikoli literárnost, nýbrž autentičnost biografie se stala příkladem pro směr sociologických bádání. Je s podivem, že k vlivu Chicagské školy se u mnohých francouzských sociologů připojil teoretický podnět publikace Luciena Sève z roku 1968: „Marxismus a teorie osobnosti“, i když rozvoj biografie býval přičítán reakci proti marxismu. Biografická metoda v etnologii přivedla do sociologie jako něco nového oproti klasickým Le Playovým monografiím rodin literární útvar „životní román“. S velkým ohlasem u publika se začaly vydávat příběhy prostých, často venkovských lidí, zpracované etnologem a sociologem. Věda se v nich sice mínila s literaturou a žurnalistikou, ale nakladatelský úspěch byl nepopíratelný. V Americe se dokonce začal propagovat tzv. nový žurnalismus, na němž se podílela jak biografie, tak sociologie. Zveřejňování intimních deníků se v něm mínilo s líčením dobrodružných příběhů. Je pozoruhodné, že tento nový žánr otevřel problém šíření biografických a autobiografických interpretčních schémat do běžného života prostřednictvím knih, novin i obecnou sociální praxí.

Od roku 1971 působila ve francouzském rozhlasě Ménie Grégoire se zvláštním pořadem životních příběhů posluchačů, který se vyvinul

postupem času v psycho-sociologický pokus založený na psychoanalýze. O dvacet let později však Jacques Bouveresse upozorňuje na vliv psychoanalýzy na šíření biografických interpretačních schemat („Philosophie, mythologie et pseudo-science. Wittgenstein lecteur de Freud“, Paris, L'Eclat 1991). Bouveresse neváhá užít ani Wittgensteinova tvrzení, že psychoanalýza se snaží nalézt především tu „správnou“ biografii, která by, pokud ji pacient přijme, dosáhla požadovaného terapeutického účinku. Ani souhlas pacienta, ani terapeutický úspěch však samy o sobě nezaručují pravdivost nalezené životní historie. Dokonce ani není potřeba, vyhoví-li svému účelu, aby byla pravdivá. Roste zájem o jakési rodinné báje a mýty, čemuž bývá přičítáno rozšiřování vlivu laických genealogických asociací v USA i ve Francii a jinde. Od obecné školy až na univerzitu provází dnešního člověka potřeba zaujmát stanovisko k vlastní biografii a pokaždé z jiného úhlu pohledu. Jak by pak neměla společenská poptávka po životních historiích přispívat k systematizaci biografických interpretačních schémat!

Dokonce v různých příručkách rad, jak se nejlépe uplatnit ve světě trvalé konkurence uchazečů o společenský postup, se razí idea „lépe se poznej, aby ses lépe prodal“ nebo „máš-li odvalu, stvoř obraz sebe sama a požádej přátele, aby ti řekli, nakolik jej považují za zdařilý“. Sociologové, kteří se s problémem autobiografií setkali v denní praxi sociálních pracovníků, byli mnohdy překvapeni výsledky svých průzkumů. V roce 1993 uveřejnil J. P. Albert práci o písemnostech v domácnosti. Podle jeho vzorku si 38 % dospělých žen a 16 % mužů vede nebo někdy vedlo intimní deník. Na gymnáziích existovaly různé formy deníků dokonce u 80 % dívek a 27 % chlapců. I při nápadném rozdílu pohlaví v této sociální praxi vazba intimního deníku k sebeidentifikaci se zdá být nesporná. Ozval se už i požadavek na založení speciálních autobiografických archivů. V tom případě by ovšem bylo třeba se věnovat i vzorům písemnosti identifikačního charakteru, což by neznamenal nic jiného než ponořit se do neobyčejně spletité problematiky sociologie četby.

Pudal odkazuje na pokus J. Paneffa, který vydal v roce 1990 v nakladatelství A. Colin

v Paříži příručku „La méthode biographique“ a shromáždil v ní názory různých odborníků na podstatu dnes existující konkurence mezi literaturou a neliterárními životopisy. Historik G. Duby se domnívá, že dnešní francouzská literatura žije ve strachu, že smyšlený lidský osud už by nenalezl dostatek čtenářů. Sociolog P. Bourdieu v předmluvě k dílu „La misère du monde“ (Paris, Seuil 1993) soudí, že se změnil způsob četby klasických literárních textů, že čtenář změnil svůj přístup k literatuře. V sociálních vědách existuje zřetelné napětí mezi napsáním textu a jeho čtením na jedné straně „literárním“ a na druhé straně „vědeckým“ způsobem. V závěru svého článku se Pudal ptá, zda dnešní vztah sociologie k literatuře nevznikl v šedesátých letech, kdy literatura procházela obdobím teoretické dekonstrukce vlastního já. „Svoboda jednání“ aktérů, nezávislá na sociální zkušenosti, by tak mohla být pouze přechodnou fikcí krizového období.

Jean Penefff z university v Aix-en-Provence v příspěvku „Les grandes tendances de l'usage des biographies dans la sociologie française“, předneseném na vědeckém kongresu v Quebecu v květnu 1993, se rovněž zabývá metodami biografického přístupu v sociologii, v ledačems však rozdílně od Pudala. Vliv americké „Oral History“ prý oslábl v evropské sociologii koncem osmdesátých let, v neposlední řadě i po kritice P. Bourdieua, který roku 1986 zavrhl význam jednotlivých životních příběhů pro sociologii. Biografická studia ve Francii se pak obrátila k jiným zdrojům, než bylo vypravování individuálních životních historií. Sociologové se rozpomněli, že biografická metoda je starý etnografický postup, jak integrovat individuum do kolektivních procesů, známý již z příručky Marcela Mause. Všichni sociologové se s ní setkávají, když pracují s dotazníky nebo s interview. Podle Paneffova názoru je potřeba při užívání biografické metody v sociologii zachovávat následující pravidla: 1) je ji třeba aplikovat výhradně při studiu skupiny, 2) neustále ověřovat platnost získaných poznatků nejen srovnáváním jednotlivých životopisů navzájem, nýbrž i znalostí sociálních struktur daného úseku, 3) dbát třídních a společenských rozdílů mezi tazajícím se a dotazovaným, maximálně se přiblížit životním podmínkám a